

43. Menkıbelerde vantrilok ve akuzmatik sesler

Zehra HAMARAT YARDIMCI¹

APA: Hamarat Yardımcı, Z. (2023). Menkıbelerde vantrilok ve akuzmatik sesler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 767-782. DOI: 10.29000/rumelide.1372414.

Öz

Halk anlatılarının çoğunda anlam yüklü özel sesler karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma halk anlatıları içinde özel bir yere sahip olan, üretildikleri ve anlatıldıkları bağlamlarda kutsal kabul edilen menkıbelerde, velilerin özel sesleri deneyimleme süreçlerine odaklanmaktadır. Kutsal metinler olan menkıbelerde ses olgusu ele alınarak sesin dinî ve mistik alandaki algılanışı ve işlevlerini tespit etmek amaçlanmıştır; bunun için farklı tarikat çevrelerinde üretilmiş olan sınırlı sayıda menakıpnameden örnekleme yapılmıştır. Bu makalede sesin iki özel biçimi; vantrilok ses ve akuzmatik ses ele alınmıştır. Menkıbelerde yer alan vantrilok seslerin genellikle velinin içinden konuşan bir Tanrı'ya işaret edip veliye Tanrısal bir güç kazandırdığı anlaşılmıştır. Akuzmatik seslerin ise velilerin, fiziksel varlığı olmayanlarla iletişime geçme gücünü yansıttığı; özellikle Tanrı'nın ve peygamberin, büyük bir veli gibi ölmüş kutsal şahsiyetlerin seslerini duyma deneyimleriyle velilerin inanları üzerinde kendisine ayrıcalıklı bir yer edindiği ortaya çıkmıştır. Özellikle belli dinî gruplar çevresinde bu menkıbeleri duyan/okuyan bireyler Tanrı'yla konuştuğuna inanılan velinin sorgulamadan itaat eden bağlıları hâline gelebilmiştir. Velinin sözünü Tanrı sözü ile eşleyen, hatta kimi durumlarda Tanrı sözünden bile daha geçerli olarak aktaran menkıbeler aracılığı ile velinin sesine/söylediklerine itiraz en başta ortadan kaldırılmıştır. Bütün bu süreçleri menakıpnamelerin içeriği ortaya koymaktadır ve bu etkiyi sağlayan sesin gücüdür. Bu makalede, sadece menkıbelerde yer alan vantrilok ve akuzmatik seslere odaklanılmış ve sesin bu anlatılarda derin ve güçlü anlamları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: menakıpname, gayptan gelen ses, Tanrı'nın sesi, vahiy

Ventriloquial voices and acousmatic voices in hagiographies

Abstract

In most folk narratives, we encounter emotionally charged distinctive voices. This study focuses on the processes of experiencing the unique voices of the saints in hagiographies, which hold a special place in folk narratives and are considered sacred in the contexts of their creation and narration. By addressing the phenomenon of sound in these sacred texts, specifically in hagiographies, the aim is to determine the perception and functions of sound in the religious and mystical realm. To achieve this, a limited number of menakıpname produced in various Sufi circles have been sampled. Within this article, two forms of voice are examined: ventriloquial voice and acousmatic voice. It is understood that the ventriloquial voices found in the hagiographies often point to a God who speaks from within the saint, endowing them with divine power. Acousmatic voices, on the other hand, reflect the ability of the saints to communicate with non-physical beings; especially through experiences of hearing the voices of God and the prophet, as well as the voices of holy figures who have passed away like great saints. This endows the saints with a privileged position among their

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye), zehra.hamarat@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2548-9602 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 28.08.2023-kabul tarihi: 20.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1372414]

believers. Particularly within certain religious groups, individuals who hear/read these hagiographies can transform into devoted followers who unquestioningly obey the saint believed to be conversing with God. Through these hagiographies, which align the words of the saint with divine words, and in some cases even elevate them above divine words, any objections to the saint's voice/statements are initially eliminated. All these processes are revealed through the content of the menakıpnames, and it is the power of sound that enables this effect. In this article solely focuses on ventriloquial and acousmatic voices present in the hagiographies, and it was concluded that the voice has profound and powerful meanings in this hagiographies.

Keywords: menakıpname, unseen voice, voice of God, revelation

Giriş

Ses sahibi/kaynağı, maruz kalanı, mesajı vb. ile çok özel ve karmaşık bir olgudur. Dinî ve mistik bağlamda ise ses; çok daha anlam yüklü bir olgu hâline gelmekte, insanların hayatında belirleyici etkilere sahip olabilmektedir. Ayin ve duaların ayrılmaz parçaları olan ses/söz kutsallıkla yakından ilgilidir. Ong'un dediği gibi Tanrı insanlara yazmaz, konuşur (Ong, 2003: 93). Sesin belli özel biçimlerinin –kutsal olanla yakın ilgisini de göz önünde bulundurarak– birey ve toplum hayatındaki söz konusu etkilerini anlayabilmek, bu çalışmanın amacıdır. Bu etkiyi anlayabilmek için, inananlar üzerinde etkili olan menkıbeler, içerdikleri özel sesler bakımından ele alınmış; sesin veliler tarafından duyulma deneyimlerine odaklanılmıştır.

Menkıbelerde ele alınan *özel sesler* iki farklı bağlamda (velinin bedeni – gayp âlemi) kanalize edilmektedir. O nedenle iki farklı bağlamın bu özel sesleri makalede, vantrilok ses (ventriloquial voice) ve akuzmatik ses olarak isimlendirildi.

Vantrilok karından konuşan (ventriloquist); vantrilokluk (ventriloquism) ise karından konuşma sanatıdır. Bugün vantrilokluk ifadesinden anlaşılan sesin kaynağına, yönüne veya mesafesine dair bir yanılsama oluşturulmasıdır. Vantrilok genellikle elinde kuklası ile sahneye çıkar ve sesin kendisinden değil, elindeki kukladan çıktığı yanılsamasını oluşturur. Bunun için de elindeki kuklanın ağzını oynatırken kendi ağzı hiç kımlıdamaz. Bu tür bir konuşma belli bir teknikle yapılır ve kelimenin anlamında olduğu gibi konuşma karından değildir.

Eski çağlarda bu tür bir ses yanılsamasını oluşturanlar bu seslerin kendi içlerinden geldiğini iddia etmişlerdir. Bu kişilerin içlerinde başka varlıkların konuştuğuna inanılmıştır: Tanrı, şeytan, cin, ruh, ölmüş bir kutsal kişi vb. Bu yönü dolayısıyla vantrilokluk başta dinî alanın içinde olmuş, dinî ve mistik bir uygulama olarak mitik anlatılarda, hagiography benzeri metinlerde, şeytan tarafından ele geçirilme anlatılarında sıklıkla yer almıştır. Özellikle Aydınlanma döneminde vantrilokluğun bir teknik olduğu vurgulanmış, zamanla vantrilok uygulama ve anlatıları da dinî alandan dünyevi alana nakledilmiştir.²

Bu makalede vantrilok ses –ki Steven Connor bu ifadeyi *ventriloquial voice* şeklinde kullanmaktadır– ifadesi karından konuşan ses, başkasının içinden konuşan ses, başkasının ağzından konuşan ses anlamlarıyla kullanılmaktadır. Bu tür bir sesin menkıbelerdeki görünüm ve işlevlerine dikkat çekmek istenmektedir. Bu nedenle Connor'un gayptan gelen sesi/akuzmatik sesi de içerecek kadar geniş

² Ayrıntılı bilgi için bkz. (Connor, 2000; Schmidt, 1998: 274-304).

kullanımı –ki Mladen Dolar da her konuşmanın vantrilok olduğuna vurgu yapmaktadır³– bu makalede göz ardı edilmiştir.

Menkıbelerde ikinci olarak ele alınan özel ses, akuzmatik sestir (acoustamic voice). Akuzmatik ses kaynağı görülemeyen, kökeni saptanamayan, yeri belirlenemeyen, sebebi anlaşılabilen sestir (Dolar, 2013: 64; Kane, 2014: 24). Mladen Dolar, bedensiz olan akuzmatik sesin bu nedenle tekinsiz olduğuna, huzursuzluk yarattığına değinir. Ayrıca kaynağı gizli olan ses, her yerden geldiği izlenimi ile de kadir-i mutlak olduğu algısı yaratır, otorite ve artı-anlam kazanır (Dolar, 2013: 64-65).

İncelenen menkıbelerde ele alınan akuzmatik sesler “gaipten bir ses geldi, kulağına ün geldi” şeklinde belirsiz ifadelerle nakledilmiş; sesin kaynağının kim/ne olduğu menkıbeyi duyanın/okuyanın hayal dünyasına bırakılmıştır. Gayp/gaip akıl ve duyuyla algılanamayan, görülemeyen âlemdir. Bilinmezlik ve gizlilik gayp kavramının asli vasıflarıdır. İslam’da gaybı kimin bilebileceğine dair farklı yaklaşımlar vardır. Kimi İslam âlimlerine göre gaybı Allah’tan başkası bilemez. Kimilerine göre ise Hz. Muhammed de gaybı bilmektedir; hatta Hz. Muhammed dışında bazı seçkin kulların, riyazet ve keramet ehli kişilerin –velilerin– de gaybı bilebileceği iddia edilmektedir. Allah bu kullarına gaybı vahiy, ilham, keşf ve rüya gibi yollarla bildirmektedir (Çelebi, 1996a: 64-65; Çelebi 1996b: 404-409). Gaybı bildirme yolları karşımıza sesi çıkarmaktadır. Allah’ın seçtiği kullar kimi zaman Allah’ın hitabını doğrudan duymaktadır ki keşfin bir anlamı da ilahi hitabı işiterek Allah’tan bilgi almaktır (Uludağ, 2016: 213). Fizikötesi âlemden, gayptan bilgi almanın yollarından biri sesler duymaktır.

Menkıbelerde akuzmatik ses, “hatiften ses geldi, hatif söyledi” şeklinde de ifade edilmektedir. Hatif, gayptan seslenen anlamında daha çok tasavvufi bir terim olarak kullanılır. Bu sesler sakınılması gereken hususları, yapılması gereken işleri söyler, haber verir (Uludağ, 1997: 467). Tasavvuf terimleri sözlüğünde hatif, salikin kalbinde tecelli eden ve onu Hakk’a davet eden ses (Uludağ, 2016: 160) olarak anlandırılmaktadır. Ancak menkıbelerde gayptan gelen ses bazen kalbe değil kulağa değer, kulağa gelir ve fiziksel bir işitmeye işaret eder. Ayrıca bu hatif ses kişiyi Hakk’a davet etme dışında da pek çok şeyi söyler.

Bu tür seslerden bahsedilirken, “Ruhumun derinliklerinden hâtif bana seslendi”; “Kalbime nida veya ihtar olundu” gibi ifadelerin kullanılması bu tür seslerin dış âlemden değil ruhun derinliklerinden kopup geldiği, can kulağıyla işitildiği ve işitene ciddi bir şekilde etkilediği şeklinde değerlendirilmiştir (Uludağ, 1997: 467). Mutasavvıflar bu seslerin can kulağıyla işitileceğini söylese de menkıbeleri üreten ve aktaranların fiziksel bir işitmeye de inandıklarını yine menkıbeler ortaya koymaktadır. Ayrıca tasavvuftaki kimi inanç ve ifadelerin halk arasında aldığı biçimleri menkıbelerle birlikte diğer halk tasavvufu metinleri de ortaya koymaktadır. Halkın bu tür ifadeleri kimi zaman mutasavvıflar gibi soyut yönleri ile değil somut yönleri ile algılayıp anlattıkları ortadadır.

Bu makalede işitilenin ne olduğu noktasında da bir sınırlamaya gidildiğini söylemek gerekir. Menkıbelerde yer alan her vantrilok ses ve akuzmatik ses incelemeye dahil edilmemiştir. Ses, akciğerlerden gelen havanın etkisiyle ses çıkarma organlarında meydana gelen ve kulağın duyabileceği her türlü titreşime (Kubbealtı Lugatı, 2023) gönderme yapacak kadar geniş bir anlama sahiptir. Ancak bu makalede anlamlı bir konuşmayı imleyen sesler incelenmiştir. Bu sesler anlamlıdır, bir bütünlüğe sahiptir, bu seslerin belli bir mesajı vardır –aşlında menkıbelerde ve menkıbelerin üretildiği/anlatıldığı

³ “Her ses çıkarma, özü gereği vantrilokluktur. Vantrilokluk bizatihi sese, sesin bünyevi akuzmatik karakterine ilişkindir: Ses bedeninin içinden, karından, mideden –ağzın faaliyetine uymayan ve indirgenemez olan bir şeyden- gelir. Açıklığı görüyor olmamız sesin gizemini ortadan kaldırmaz; aksine, esrari büyütür.” (Dolar, 2013: 73).

tarikatlarda her ses anlam yüklüdür; hatta sessizliğin bile çok özel bir anlam dünyası vardır-. En önemlisi ise bu sesler ister vantrilok ses isterse akuzmatik ses olsun daima bedensizdir; sesin kendine ait bir bedeni yoktur; sesin kaynağına dair inanışlar bu dünyanın fiziksel bir varlığına gönderme yapmaz.

Menkıbelerde her türlü ses değil de konuşma sesleri incelendiği hâlde konuşmaya vurgu yapılmayıp sese vurgu yapılmasının sebebi ise metinlerin bu tür konuşmaları ses olarak ifade etmesidir: gaipiten gelen ses, hatiften bir ses geldi, kulağına bir ün geldi/nida geldi. Bu isimlendirme tamamen menkıbelerin söylemsel tercihinine bağlı kalınmasıyla ilgilidir.

Bu makalede incelenen sesler bu şekilde sınırlandırılmışken anlatılar da yazıya geçirilmiş olan menkıbelerle sınırlandırılmıştır. Diğer pek çok halk anlatısında da sesler anlam yüklü ve işlevsel olmasına rağmen⁴ menkıbelerin geçmişten günümüze toplum hayatına düzen verme ve birey davranışını etkileme noktasında diğer halk anlatılarına nazaran daha etkili olduğunu düşündüğümüz için menkıbeleri inceledik. Ayrıca menkıbelerin kutsal ve mistik alanla yakın ilişkide olması, menkıbelerin bu yönde incelenmesi sonucunda sesin de dinî ve mistik alandaki anlamlarını ortaya çıkaracaktır.

Menkıbeler, Allah dostu olduğuna inanılan velilerin olağandışı yaşamlarını, Allah'ın kendilerine bahsettiği kerametlerini konu alan ve üretenleri/aktaranları için yarı kutsal kabul edilen anlatılardır. Velilerin yaratıcı ile kurduklarını iddia ettikleri ilişki biçimleri, kendilerinin diğer kullardan üstün ve seçilmiş olduklarına dair inanışlar, kerametlerin mucize ile, velinin ise peygamber ile olan benzerlikleri İslam âlimleri tarafından başlangıçta her ne kadar sorun olarak görülmüş ve kabul edilmemişse de bugün gelinen noktada hem veliye hem de keramete inanç âdeta İslam dairesi içinde olmanın şartı hâline gelmiştir.⁵

Kimi zaman peygamberle, hatta bazı dinî gruplarda neredeyse Tanrı ile bir tutulan bu veli şahsiyetler hakkında bağlılarının anlattığı menkıbeler oldukça işlevseldir. Bu anlatılarla bireylere neleri yapıp neleri yapmayacakları telkin edilmektedir ki bu telkin ödül-ceza (günah/sevap) ilişkisi içinde yapılmaktadır ve bu durum menkıbeleri, inananlar için son derece etkili hâle getirmektedir. Hatta Ahmet Yaşar Ocak'ın ifadesiyle menkıbelerde aktarılan kerametler ne kadar duyulmadık ve olağandışı olursa insanlar o kadar pasifize olmakta ve telkine açık hâle gelmektedir (Ocak, 2010: 29). Böylece bireyler dinî grupların sorgulamayan bağlıları olmaktadır.

Toplum içinde belli değerler ve bireylere bazı davranış kalıpları ve düşünme biçimleri bu anlatılarla empoze edilmektedir. Kanaatkâr olma, adil olma gibi değerler bir taraftan rol model olarak şeyhin⁶ şahsında gösterilmekte, diğer taraftan da menkıbeler aracılığı ile şeyhin kendisinin ve adının bile ulaşmadığı yerlere ulaştırılmaktadır⁷ ki bugün bile Kuran'ı anlayarak okuyanların sayısı çok az olmasına rağmen menkıbeleri pek çok kişi anlayarak hevesle ve zevkle anlatmakta, pek çok değeri bu anlatılarla benimsemektedir. Özellikle şeyhe itaat etmenin “şeyh önünde derviş ölü yıkayıcısı önündeki ölü gibi olmalı” ifadeleri ile aktarılması son derece çarpıcıdır.

Bugün menkıbelerin bu kadar etkili olmasında, birey ve toplum hayatını zedeleyebilecek durumların bile menkıbelerde çok rahat aktarılıp bunların birtakım insanlara benimsetilebilmesinde *velinin sesinin*

⁴ Zülfiyar Bayraktar, özellikle efsanelerde yer alan gaip sesleri incelemiş, bu seslerin çeşitli mekânlarla olan ilgisine dikkat çekmiştir (Bayraktar, 2018).

⁵ Veli, keramet, menkıbe hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Ocak, 2010).

⁶ Tasavvufî inanışa göre her veli şeyh olmak zorunda değildir ama her şeyh velayet makamına ulaşmış bir veli olmak zorundadır.

⁷ Menkıbelerde aktarılan değerler ve bu değerlerin aktarım biçimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Hamarat, 2015).

ve *velinin duyduğu sesin* çok etkili olduğunu düşünmekteyim. Velinin sesine karşılık gelen Tanrı, peygamber sesinin ya da velinin Tanrı'nın, meleklere, peygamberlerin sesini duyuyor olmasının veliye karşı inananda yaratacağı etki muazzamdır ve bu durum neden şeyhe her koşulda sorgusuz itaat edildiğini, velilerin inanmaları üzerinde nasıl bu kadar nüfuz ve otorite sahibi olabildiğini anlamamızı sağlamaktadır.

Bu makalede farklı tarikat çevrelerinde üretilmiş ve yazıya geçirilmiş olan yaklaşık 20 menakıpname incelenmiştir. İncelenen menkıbelerde velilerin ses duyma tecrübeleri birbirine benzer olduğundan her menakıpnameye gönderme yapılmamış, çarpıcı örnekler sınırlı sayıda işleve odaklanarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu makale yazıya geçirilmiş olan menkıbelerle sınırlandırılmakla birlikte bugün belli türbelerde ve dinî gruplar çevresinde de veli ve ses arasındaki güçlü ilişkiyi yansıtan benzer menkıbelerin sarsılmaz bir inançla anlatıldığını söyleyebilirim ki Gülşah Yüksel'in Kastamonu'da türbesi olan Alaeddin Hazretleri hakkında derlemiş olduğu anlatı bunun güzel bir örneğidir. Bu menkıbede veli ölmüş olsa da sesi ile dinsel alanı kontrol etmeye, kendi grubunu yönlendirmeye devam etmektedir. Menkıbe şu şekildedir:

“Talebesine tefsir dersleri verirken vefat etmesi üzerine, defnedildiği günün gecesi, öğrencilerin ayrı ayrı hepsinin rüyasına girerek mezarının başına gelip orada derslerine devam etmelerini tembihler. Ertesi sabahtan itibaren mezarın başında toplanan talebeler, aynen hayattaymış gibi hocalarının sesini duyarak tefsirin kalan kısmını tamamlayıncaya kadar her gün derslere devam ederler. Bir gün talebelerin ciddiyetten uzaklaştıkları esnada –benim sağlığında olduğu gibi yine aynen ciddiyetinizi muhafaza edeceksiniz!– diyerek onları ikaz etmiştir.” (Yüksel, 2011: 138).

İncelenen menkıbelerde vantrilok sesin nasıl ifade edildiği, velinin sesinde kimlerin sesinin olduğu, velinin ağzının kimin seslerine aracı edildiği çeşitli örneklerle ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ardından, menkıbelerde akuzmatik seslerin kendisine nasıl yer bulduğu, bu sesi duyan insanın hangi niteliklere sahip olduğu, sesi nereden duyduğu, sese neyin aracılık ettiği, sesin kime ait olduğu, halkın bu tür sesleri duyan veli hakkında neler düşündüğü tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Tanrı'nın kuklaları: Menkıbelerde vantrilok ses

Veliler için Tanrı'nın kuklaları metaforu tasavvufi metinlerde karşımıza çıkmaktadır.⁸ Bu makalede de veliler özellikle sesleri dolayısıyla bu şekilde nitelendirilmiştir. Velinin sesinin Tanrı'nın sesi olduğu, veliye söyletildiği inancı tasavvufta yaygındır. Özellikle mutasavvıf şairler kendi söyledikleri şiirlerin sıradan olmadığını, kutsalla ilişkili olduğunu vurgulamak için söylemiş oldukları şiirlere ilahi adını vermekte ve sanatçı kimliğe geçişleri için bile halk arasında menkıbeler üretilmektedir.

Velinin sesinin Tanrı sesi olduğunu her şeyden önce, içeriği ve sahilliği tartışmalı olan⁹ şu hadis-i kudsi oldukça çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Hz. Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhisselâtu vesselâm) buyurdular ki; Allah Teâla hazretleri şöyle ferman buyurdu; kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım

⁸ Muhyiddin Arabî'nin *Fütûhât* adlı eserinde veliler için Tanrı'nın kuklaları yönünde bir kullanımın varlığı için bkz. (Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 2006: 314). Halk tiyatrosu da bu metafora yabancı değildir. Bütün insanların Allah'ın kuklası olduğu metaforu Karagöz oyunu ile ilgili açıklamalarda karşımıza çıkmaktadır. Refik Ahmet Sevengil'in konuyla ilgili ifadeleri şu şekildedir: “Bütün bu devirlerde gölge oyunu, hayâl oyunu, hayâl gölgesi gibi isimler verilen bu oyunda tasavvufi bir mahiyet düşünülmüştür. Perdenin arkasındaki tek san'atkâr perdeye aksettirdiği hayâllerle nasıl türlü türlü oyunlar oynuyorsa, kâinatı ve insanları yaratmış olan Allah da öyledir: onun elinde asılsız varlıklar halinde insanlar, görünüşte birtakım oyunlar oynuyorlar, fakat ara yerden perde kaldırılırsa ortada tek san'atkâr kalır, bu Allah'tır.” (Sevengil, 1959: 74).

⁹ Bu hadis-i kudsi genellikle sahil kabul edilmektedir ancak bazı âlimlerin konuya tereddütle yaklaştıklarını gösteren çalışmalar için bkz. (Reis, 2004: 207; Kılıncı, 2021: 551).

(aynî veya kifaye) şeyleri eda etmesidir. Kulum bana nafilâ ibadetlerle yaklaşılmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı (aklettiği kalbi, **konuştuğu dili**) olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mü'min kulunun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüte düşmedim. O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem.” (Canan, ty: 54).

Böyle bir anlatı karşısında inanan, velinin söylediği neye itiraz edebilir? Veli konuştuğunda Tanrı konuşuyorsa, velinin sesi Tanrı'nın sesi ise veli Tanrı'dan rol çalıyor olabilir mi? Böyle bir inanışta veliler âdeta ilahi kuklalar hâline gelmektedir. Velinin kendisi konuşsa da aslında onun içinden bir başkası konuşmaktadır ki zaten velinin bütün benliği ile Tanrı'ya temsil ettiğine inanılmaktadır.

Velinin bedeninde Tanrı'nın varlığına dair inanış Otman Baba velayetnamesinde¹⁰ sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Otman Baba'nın bedeninde konuşan, yapıp eden hep Tanrı'dır. Ahmet Yaşar Ocak, Otman Baba velayetnamesinden konuyla ilgili örneklerle dikkat çekmektedir (Ocak, 2002: 199) ki Otman Baba bu anlatılarda âdeta Tanrı ile bir tutulmaktadır. Konuyla ilgili şu üç örneği aktarabiliriz:

Pes ol kân-ı velâyet ol aradan çün yola revân oldı ol dağı ol diyârda Tırnacı Baba dırler idi bir evliyâ var idi ol kân-ı velâyet ol evliyâyâ uğradı. Çün ol Tırnacı Baba ol kân-ı pür-şaşmeti görüp müşâhede eyledi. Gördi kim ol elest bezminde ve 'âleminde rûhlara hitâb iden sırr-ı haqîkât ve zât-ı bî-mişâl ol kân-ı 'âlî-cenâbuñ yüzi ve gönli levhinde tecellî eylemiş dağı nazarında secde-i 'izzet birle ol kân-ı vâlâ-rif'ate nâzlar ve niyâzlar eyledi [...] (Yalçın, 2008: 129-130).

Çün kâzî [A164b] 'asker ol kân-ı velâyetden bu haberi işitti girü cevâba gelüp eyitdi ki babacığum Tañrı'yı bilir misin didi. Ol kân-ı velâyet eyitdi ki şimdi beñ Tañrı ile söyleşüp gelürem didi. Çün kâzî 'asker ol kân-ı velâyetden bu habere müstemir' oldı [B99a] tekrâr cevâba gelüp eyitdi ki gel imdi ol söyleşdüğüñ Tañrı'yı bize dağı göster didi. Ol kân-ı velâyet eyitdi ki **ya bu söyliyên kimdür11** didi (Yalçın, 2008: 252-253).

Üçüncü örnekte; Otman Baba'nın abdalları Varna'ya gittiklerinde Varna kadısı kendilerini şehre girmemeleri konusunda uyarmış, zindana atmakla tehdit etmiş, durumu abdallar Otman Baba'ya bildirdiklerinde ise Otman Baba âdeta Tanrı sesiyle abdallarını teselli etmiştir:

Der-ğâl yüz yire urup kâzîñün bu ħâl ü kâlinden ol kân-ı velâyete dil ü cânından şikâyet itdiler. Ol kân-ı velâyete bunlaruñ bu şikâyeti bî-vâsîta 'ayân oldı cevâba gelüp mübârek nuṭṭ-ı kâdim-i ezelisinle eyitdi ki –korṭmayuñ kayırmayuñ- kim boynuzlı koyundan boynuzsuz koyuññ haqḫın alıvırci dest-i kudret ve sırr-ı Muḫammed'em didi (Yalçın, 2008: 172-173).

Söz konusu menkıbeyi üretenler Otman Baba'nın bedeninin Tanrı tarafından ele geçirildiği, onun içinden konuşanın Tanrı olduğu inanışına sahiptir. Buradaki ele geçirilme velinin de istediği, talep ettiği, hatta bunun için uğraştığı bir ele geçirilmedir. İşte tam da bu anlatılarda veliler ilahi kuklalar hâline gelmektedir. Yukarıdaki hadis-i kudsîde ise her yönüyle kukladır, veli sadece sesi değil bütün yapıp ettikleri ile kukla hâline gelmiştir.

Mevlana ile ilgili anlatılan bir menkıbede ise Mevlana'nın bir vantrilok gibi ağzı kımıldamaz ama onun içinden sesler gelir. Onun bedeni, –belki de içi– dudakları kımıldamasa da kutsal sesleri çıkarmaya devam etmektedir.

¹⁰ Alevi-Bektaşiler arasında menakıpname yerine, aynı anlama sahip vilayetname/velayetname kullanımı yaygındır.

¹¹ Vurgu bana ait.

Buyurdu ki: “Bir gece babam namazla meşguldü. Ben onun yanında oturmuştum. Babam kıyam halinde ‘Allah, Allah’ diyordu. Biraz sonra mübarek ağzının açık kaldığını ve dudağının oynamadığını gördüm. Fakat göğsünden yine ‘Allah Allah!’ sesi geliyordu (Ahmet Eflâkî, C. 1, 1973: 320-321).

Veliler Tanrı’nın seslerini nasıl kendi içlerine alır, kendi seslerine Tanrı’nın seslerini– bazen de Hz. Muhammed’in ya da ölmüş başka bir kutsal kişinin sesleri– nasıl katarlar? Bu sorunun cevabını Hakim Süleyman Ata’nın hikmet söylemeye başlama sürecini ve Kaygusuz Abdal’ın şeyhinden aldığı dua ile içinden söylemesini konu alan menkıbelerde görmek mümkündür. Hakim Süleyman Ata ile ilgili olan menkıbe şu şekildedir:

Hakim Ata’nın asıl ismi Süleyman’dır. Çocukluğunda mektebe giderken başka çocuklar gibi Kur’an-ı boynuna asmaz, eliyle alttan tutup hürmetle götürürdü. Mektepten çıkınca da yüzünü mektebe, arkasını eve dönerdi. Birgün Hoca Ahmed Yesevî mescid eşliğinde otururken bu hâli gördü, hoşuna gitti. Hoca’nın ve anasının rızasıyla Süleyman’ı Kur’an okutmağa yanına aldı. Onbeş yaşına geldikten sonra, Hoca’ya mürid oldu. Birgün Hızır Aleyhi’sselâm, Hoca’ya misâfir gelmişti. Hoca, yemek pişirmeğe bir miktar odun getirmek için çocukları yolladı. Odunlar gelirken müdhiş bir yağmur başladı. Gelen odunlar hep ıslaktı. Yalnız Süleyman, elbisesini çıkarıp odunları sardığı için, onun getirdikleri kuru idi. O sâyede diğer odunlar da yandı. Hızır Aleyhis’selâm, odunlarının neden kuru kaldığını Süleyman’a sordu. O da sebebini anlattı. Hızır, bunu pek beğendi ve çocuğa, “Bundan sonra adın Hakîm olsun!” dedi. Sonra mübârek tükürüğünden ağzına bıraktı. Süleyman’ın içi nûr doldu. Hızır, “Haydi durma, feyz izhâr et!” dedi. Hakîm Ata, o ândan itibaren birtakım *hikmetler*, manzûmeler söylemeye başladı.” (Köprülü, 1984: 88-89).

Burada konuşan aynı zamanda Hızır olabilir mi? Hızır kurtarıcı olarak her daim iyi insanın dünyadaki hayat serüveninde yanındadır. Tanrı’nın yarattığı özel varlıklardan biridir. Bu özel varlığın tükürüğünü yutan, yani bir nevi kutsalı yutan sıradan insan kutsalı söylemeye başlamış, daha doğrusu kutsal kendisine söyletilmiştir.¹² Artık o andan itibaren başka bir ses kazanmıştır.

Kutsalı yutarak içine alma ve kutsal bir ses kazanma anlatılarından bir diğeri de Kaygusuz Abdal menakıpnamesinde yer almaktadır. Abdal Musa, Kaygusuz’u eğitip sonrasında icazetname yazdığına yaşanan olaylar menakıpnamede şu şekilde aktarılmaktadır:

“Çün kim yazdı, Sultan Hazretleri Kaygusuz’un eline viridi. Kaygusuz aldı, şeref-i dest-bûs kıldı. Tazarrû’ vü niyâz idüb meskenet gösterdi. Makamına geldi, karar eyledi. Şevk ü muhabbetünden ana bir teşnelük susuzluk ‘ârız oldu. Bir keşkül içinde bir mikdar yoğurt koyub üzerine su-y-ıla ayran eyledi. Ol, erenlerin verdüğü ‘icâzet-nâme kağıdun saklamaga hiç bir makûl yir bulamadı. Gönlinden fikr idüb eyitdi:

- Bari ben bu kağıdı kendi kalbümde saklayayım, zayı’ olmasun, diyüb ol yogurt ayranımın içine tograyub tenâvül eyledi. Anda hâzır olanlar, bu hâle ta’accüb kıldılar. Abdâl Mûsâ Sultan Hazretleri’ne gelüb vâkı’ayı oldugı gibi, keyfiyyet-i hâli i’lâm eylediler, (eyitdiler):

- Sultan’um bir divâneye bir nice zahmet çeküb, mübârek elünüzle icâzet-nâme yazub verdinüz, ol anun kadr ü kıymetini bilmeyüb, yogurt ile tograyub yidi, didiler. Sultan bu haberi işitdi, tebessüm itdi:

- Bana, anı çağurun haber sorayum niçün böyle eyledi? Fi’l-hâl Kaygusuz’a (gelüb) Sultân’un da’vetini bildürdiler. (Hemân-dem) kalkup huzûr-ı şeriflerine geldiler. Sultân ana (haber) sordı:

- Niçün böyle eyledün? Didi. Kaygusuz ‘özü ü niyâz eyledi:

- Sultân’um, sizün yâdigârınuzı saklamag için hiç bundan mâ’kûl bir yir bulamadum kendi kalbünde saklayam, didi. Sultân’a bu söz hoş geldi. Buyurdi kim:

¹² Kutsal varlığın bir şekilde dokunduğu kişi ile, bu temas ortadan kalktıktan sonra da etkileşime devam edebileceği, kutsal varlığın o kişiyi etkileyebileceği düşüncesi akla Frazer’ın büyüyle ilgili sözlerini getirmektedir ki büyü folklorun önemli bir sahasıdır. Büyünün dayandığı düşünce ilkelerini ikiye ayıran Frazer, ikinci ilke olarak Bulaşma Yasası’na değinir. Bu yasaya göre büyücü, bir zamanlar dokunduğu kişiyi etkilemeye devam edebilmektedir (Frazer, 2004: 33). Hızır da tıpkı bir büyücü gibi kendi tükürüğünü içine aktardığı veliyi etkilemeye devam etmektedir.

- Gayrı kimesneler taşradan söyler, sen içünden söyleyesün, didi. Ol sa'at Kaygusuz'un gönül gözi açıldı. Cümle tamarlarından hikmet çeşmeleri cari olup, akmaga başladı ve her bir nazarun ibret göziyle ve her kelamın hikmet söziyle söylemeğe başladı. Ma'ni denüzine taldı, irdiği gevherler olan aldı. Meydan-ı ışka geldi bazar içinde meydan-ı muhabbetle sarraf olan kıymetün bildi. Can virüp satun aldı. Derunundan çuş u huruş idiüp her kalamun kendüden sadır oldu. Bir gevher-i has idi. Sanma ki anun gönli, (pas idi) Ol nutkıla feth-i baba oldu (Güzel, 1999: 101-102).

Menkıbeye göre kendisi kurtuluşa ermiş olan ve başkalarını da kurtuluşa ulaştıracak bilgiyi aktaran bu saatten sonra, velinin ağzıdır, sesidir. Onun sesinin şeyhinin sesi, daha da ötesi dinin otorite şahsı Hz. Muhammed'in sesi olduğunu gösteren icazetnamesidir ki bu kutsal kâğıdı yutan Kaygusuz Abdal artık başkasının seslerini de kazanmış, içinden/gönlünden söylemeye başlamıştır.

Bu iki anlatıda dikkat çekici olan kutsal sesi, velilerin vakti geldiğinde içlerine almaları, aslında bir nevi yutmalarıdır. Kutsalı yutarak içlerine alan veliler kendi seslerine Tanrı'nın, kutsal olan ustanın/şeyhin, Peygamber'in de seslerini eklemektedirler.

2. Menkıbelerde akuzmatik ses

Bu başlık altında incelenen sesler kaynağı belli olmayan bedensiz seslerdir. Bu sesler menkıbelerde hatif, gayptan gelen ses vb. şekilde ifade edilmekte ve kaynak olarak fizikötesi âleme gönderme yapılmaktadır. Sesler fizikötesi âlemden gelse de veliler bu sesleri fiziki olarak kulakları ile de duyabilmektedir. Velilerin kulaklarına değen bu sesler aynı ortamdaki başka kişilerin kulaklarına değmemektedir. Konuyla ilgili iki menkıbeyi örnek olarak verebiliriz. Bunlardan ilkinde Mevlana başkalarının da olduğu ortamda duyulması mümkün olmayan bazı sesleri duymakta ve bu sesleri duymamak için kulağını başka seslerle doldurmaya çalışmaktadır. Menkıbe şu şekildedir:

Yine Çelebi Hüsameddin hazretleri rivayet etti ve dedi ki: Mevlânâ hazretleri dışarı çıkınca sultanın tarafına baktım, sultanın başsız oturduğunu gördüm. Hemen darbe yedi. Bilginler ve şeyhler, Mevlânâ'nın arkasından koşularsa da o dönmedi. Daha birkaç gün ancak olmuştı ki emirler söz birliği ederek Tatarlara karşı koymak için konuşmak üzere sultanı Aksaray'a davet ettiler. Sultan kalkıp, yardım dileyip hareket etmek üzere Mevlânâ hazretlerine geldi. Mevlânâ: "Gitmesen iyi olur," dedi. Arka arkaya haberler gelince sultan gitmeğe mecbur oldu. Sultan, Aksaray'a ulaşınca onu تنها bir yere götürdüler, boynuna yayın kirişini geçirip boğdular. Sultan, boğdurulduğu sırada: "Mevlânâ, Mevlânâ!" diye bağıyordu. Mevlânâ hazretleri de o sırada mübarek medresesinde semâ'a gark olmuştı. İki şahadet parmağını kulaklarına sokarak zurna ve beşaret getirmelerini emretti. Zurna ve beşareti kulaklarına koyup naralar attı [...]

Semâ, sona erince feracesini mihraba atarak: "Cenaze namazı kılalım," dedi ve tekbir getirdi. Bütün dostlar ona uydular. Namazdan sonra ulu arkadaşlar Sultan Veled hazretlerinden, Mevlânâ'nın bugünkü işaret ve hallerinin neye delâlet ettiğini anlaması için ricada bulundular. Sultan Veled hazretleri daha sormadan Mevlânâ: "Evet Bahâeddin! Biçare Rükneddin'i boğuyorlardı. O da, boğulurken bizim adımızı söyleyip bağıyordu. Tanrı'nın takdiri böyle idi, böyle oldu. Onun sesinin kulağıma gelip beni rahatsız etmesini istemiyordum; bu yüzden mahsus zurnanın ucunu kulağıma soktum ki onun sesini işitemeyim." (Ahmet Eflâkî, C. 1, 1973: 204-205).

Velilerin gayptan gelen sesleri kulakları ile duyduklarını ortaya koyan başka bir menkıbe de şu şekildedir ki veli sesi manevi birtakım hâller içinde iken değil maddi birtakım şeylerle uğraşırken duymuştur:

"Ba'dehu bu hikâyeti beyân ider ki "Bişr-i Hâfi meşâyih-i kibârdandır, hattâ İmâm Ahmed-i Hanbel razıyallâhu 'anhu kendüye ta'zîm ü hıdmet ider imiş. Tевbe vü tevkîfına bâ'is bu olmuş ki bir gün yolda bismillâhırrahmanırrahîm yazılmış bir kâğıd bulur, hemân bir dirhemi varmış, anunla buhûr alup buhûrlayup bir münâsib pâk yirde defn itmek ister, bulamaz. Hâtif dimiş ki "Gönlünden pâk ve arı yir olmaz, anda sakla." Pes çeyneyüp yutmuş ve muttasıl esmâullâha meşgul olmuş (Muhyi Gülşeni, 2014: 72).

Sesin sahibi menkıbelerde çoğu zaman belirsizdir. Bu ses “gaipten bir ses işitti, kulağına bir ün geldi, hatif söyledi” şeklinde ifade edilmekte, sesin sahibinin kim olduğu dinleyicinin ya da menkıpnameleri okuyanların hayal veya inanç dünyasına bırakılmaktadır. Kimi zaman ise ses gayptan, hatiften gelse de menkıbenin içeriğinden sesin sahibi anlaşılmaktadır ve bu sesin sahibi bazen doğrudan Tanrı’dır.

Tanrı veliye kendisini sesiyle neden ifşa etmektedir? Bu sorunun pek çok cevabı vardır. Örneğin Şeyh İsa’yı konu alan bir menkıbede Tanrı veli kulunu uyarmak için sesini duyurmuştur ki bu menkıbede Şeyh İsa hem meşru olan sesi (Tanrı sesi) hem de meşru olmayan sesi (şeytanın sesi/lanetli ses) duymuştur:

Hazret-i Şeyh eydür: Bir gün halvetimde تنها oturdum. Bir pir kişi geldi “Bana hayır dua eyle” dedi. Fi’l-hâl elin kaldırdı. Ben dahi elim kaldırdım dua eyleyem. Bana bir mestlik geldi. Duaya ibtida’ etmeye mecalim kalmadı, kendim bulamadım. Hayretimden bir kere “Hu” dedim. Hemân ben deyince ol dua isteyen pir gaip oldu. Ve kulağıma bir sada geldi ki, “Ya İsa! Biz lanet ettiğimize sen bizden rahmet isteyüvermek için el kaldırdın. Eğer biz seni saklamayıp dilin tutmasavüz, sen bilmez iken bizden ona rahmet rica ederdin. Biz seni ve senin duanı reddederdik. Takdirimize muhalif dilek diledin diye seni esfel-i safiline düşürürdük.” dedi. Bildim ki ol pir suretinde şeytanmış. Ondan sonra öğrendim bir kişi bana dua eyle, dese Fatiha derin ve Fatiha’yı okurun. “Ya Rabbi, bu kulun ricası senin katında makbul olacak ise okuduğum Fatiha hürmetine kabul eyle.” derin. Dilerse lütfundan kabul eyler ve dilerse reddeyley, dedi (İlyas b. İsa Saruhani, H. 1161: vr. 101a-101b).¹³

Bazı menkıbelerde ise bu sesin sahibi çok açıktır ve ölmüş olan büyük veli şahsiyetin sesini duymak hiç de o kadar zor değildir. Ölen velinin sesini duymak ise ona tekrar hayat kazandırmakta, onu diriltmektedir. Velilerin *ölmeyen ölü* (Ocak, 2010: 7) oldukları inancı ise tasavvufa yabancı değildir. Konuyla ilgili bir menkıbede Mevlana’nın öldükten sonra sesinin duyulduğu şu şekilde anlatılmaktadır:

Yine Bahâeddin-i Bahrî (Tanrı’nın rahmeti onun üzerine olsun) şöyle rivayet etti ki: Bir gün Çelebi Hüsameddin hazretleri (Tanrı onun aziz olan sırrını kutlasın) buyurdu ki: Şeyhim hazretlerinin ölümünden tam yedi sene geçti. Bu yedi yıl içinde onu bir kere olsun rüyamda görmedim. Onu, o dereceler âleminde ne kadar aradımsa da, hiç bulamadım. Hiç kimse de bana o nişanı olmiyan şanlı kişiyi bulmağa yarar bir ipucu vermedi. [...]

Şaşırıp kalmıştım. Bir gün bağda dolaşıyordum, birdenbire dokuzuncu feleğin kapısı açıldı. Mevlânâ bana: “Çelebi Hüsameddin! nasılsın?” diye seslendi. Bir daha görmedim. Aradan seneler geçtiği halde, o niteliksiz olan hazretin “Nasılsın?” nidasının güzelliği içinde niteliksiz bir hale geldim ve niteliksiz içerisinde gidiyorum (Ahmet Eflâkî, C. II, 1973: 64-65).

Sesinin duyulması ile veli tekrar hayat bulmuştur. Sese görüntü de eşlik etmiştir. Ayrıca bu ses hem sahibinin hem de sesi duyanın diğerleri nazarında itibarını artırmıştır.

Bu seslere velinin kulağı şahitlik etmektedir, velayet makamına ulaşmış ya da ulaşma yolunda olan ve sıradan olmayan kişinin kulağına bu sesler değmektedir. Veli diğer insanlardan üstün olduğu için bu sesleri duymaktadır, velinin çevresindeki insanlar da velinin büyüklüğünü kabul etmeleri için bu seslere maruz kalmaktadırlar. Konuyla ilgili şu menkıbeyi örnek olarak verebiliriz:

İstanbul’un dışından bir hoca Şeyh Hazretlerini ziyarete geldi. Hazreti Pîr’in ayaklarına kapanıp uzun zaman ağladı ve dedi ki:

- “Canım sana fedâ olsun. Seni görmeden sana âşık oldum ben. Bir şehirde vaizdim, senin resmini görmemiş, ismini bile duymamıştım. Bir gün vaaz ederken ansızın bir ses işittim. Öyle güzel, öyle heybetliydi ki, gönülleri dehşete düşürür, âşık ve sâdıkları hayran edip kendinden geçirirdi. Yemin ederim ki, hâtiften gelen bu ses şöyle diyordu:

¹³ Yazma üzerinde 212 ve 213 varak numaraları okunabilmektedir, ancak yazmanın genelinde varak numaraları okunaklı değildir. Bu nedenle kütüphaneden alınan görsel numarasına göre varak numarası verilmiştir.

“Ahmed Ziyaeddin (k.s.) Hazretleri âlemin kutbudur, onun doğum yeri Gümüşhane’dir.” Gönlüme Allah (c.c) korkusu düştü, aklım başımdan gitti. Konuşamadım, ağlamaya başladım. Kürsüde o kadar ağladım ki, cemaat de benimle birlikte ağladı. Nihayet dedim ki:

- Ey cemaat, hastayım, söz söylemeye mecalim yok. Bana garip bir hâl oldu, zihnim dağıldı, vücudum da rahatsız oldu. Nereden geldiği belli olmayan ve yalnız benim duyduğum bu ilâhi ses bir sırdı, onu açıklayamazdım, insanlardan ve cinlerden sakladım. Kürsüden inip evime gittim, çok düşündüm, ağladım, inledim. Bütün gece uyumadım. Ertesi gün camiye gittim. Vaaz kürsüsüne çıkınca yine aynı sesi duydum. Ağlamaktan yine vaaz edemedim. Bu hal üç gün tekerür etti. Herkes;

- Sana ne oldu? Derdin nedir? Söyle de çaresine bakalım, bizden saklama! dediler.

Nihayet açıklayıp dedim ki:

- Aşk ateşine düştüm, bunun çaresi yoktur. “Gümüşhaneli Ahmet Ziya (k. s) kutuptur” diye hâtiften bir ses işittim; ona âşık oldum. Onun için ağlıyorum, kendimi toparlayamıyorum ama o Hazret kimdir, nerdedir bilmiyorum. Sen âlemde meşhur imişsin de meğer yalnız ben bilmiyordum. Herkes Ahmet Ziya (k.s) Hazretlerinin cihanın mürşidi olduğunu bilmiş de ben habersizmişim. Hazreti Şeyh’i (k.s) bilenler kim ve nerde olduğunu bildirdiler, hemen seni görmeye koşup geldim. Çok şükür Allah (c.c) seni görmeyi bana nasip etti.” O hoca bunları ağlayıp yalvararak anlattı.

Hazreti Şeyh (c.c) nihayet gülümsedi, lütfedip ona çok bağışlarda bulundu, öğütler verdi. Şöyle buyurdu:

- Kerâmet veliler için kadınların aybaşı hali gibidir, göstermemek lâzım. En büyük kerâmet istikamet üzere yaşamaktır. Allah’a (c.c) kullukta düzgün ve doğru hareket etmektir. Kul, kulluk vazifelerini yaparak değer kazanır. Şeyh Hazretleri (k.s) o hocaya maddi ve mânevi çok ihsanlarda bulundu (Güzel, 2009: 43-45).

Bu ses hitap ettiği kişide veliye karşı aşırı bir saygı uyandırmıştır.

Tanrı’yı oynamak

Özellikle tasavvufta çok etkili olmuş, etrafına çok fazla müntesip toplamayı başarmış büyük velilerin duydukları, söyleştikleri akuzmatik sesin sahibine karşı tutumları kimi menkıbelerde oldukça dikkat çekicidir. Bu başlık altında özellikle üç menkıbe üzerinde durmak istiyorum ki benzer pek çok menkıbe olduğunu söylemek mümkündür.

Üzerinde duracağım üç menkıbede veliler âdeta Tanrı rolünü oynamakta, roller bu anlatılarda alt üst olmaktadır. Hatta bazen kim Tanrı, kim veli karışmaktadır.

Menkıbe 1: Hikâye: Yine Sultan Veled hazretleri (Tanrı onun aziz olan sırrını kutlasın), **İbtidâ-nâme** adlı mesnevisinde buyurmuştur ki: Bir gün babam hazretleri gayb âlemini müşahede ile meşguldü. Dört yüz eren müridi olan bir kutup gördü. Bu müritlerin her biri veli olup kemale ermişti. Bu kutup, çilesinde Yüce Tanrı’dan ulaşmadığı bir hal ve makam istiyor ve onun için “yarab, yarab!” diyordu. Onun büyüklüğü o derece idi ki yer ve gökün suffi ve ulvî ruhlarının her zeresi ona uyarak birlikte “yarab, yarab!” diyordu. Yüce Tanrı’nın nuru lâtif bir kalkan kadar, Mevlânâ Şemseddin’in kulağına çarparak “buyur, buyur, buyur” dedi ve bu üç kerre tekrarlanınca Mevlânâ Şemseddin nazla: “Ey Tanrım! O zavallı şeyh, ‘yarab yarab!’ diyor, kendi kereminden ona, ‘buyur de” dedi. Bunun üzerine derhal arka arkaya Şems’in kulağına: “Buyur, buyur,” diye bir ses geldi. Şems’in bir işaret ve sefaati ile o arayan şeyh, aradığına kavuştu (Ahmet Eflâkî, C. II, 1973: 129).

Arayan kutup iken ses neden Mevlânâ Şemseddin’in kulağına ulaşmakta ama kutbun kulağına ulaşmamaktadır? Tanrı neden Mevlânâ Şemseddin rica edene kadar sesini kutba ulaştırılmamıştır? Kutbun Tanrı’nın sesini işitmesi için –ki bu sesi Mevlânâ Şemseddin işitir ama kutbun işitip işitmediği belli değildir– Mevlânâ Şemseddin aracı kılınmaktadır. Tanrı istese kendisi de bu kadar yakın olduğu kutba kendi sesini duyurabilecekken Mevlânâ Şemseddin isteyene kadar, talep edene kadar sesini kutba duyurmamıştır. Kutup Tanrı’dan istiyorken veren Mevlânâ Şemseddin olmuştur. Bu durumda Tanrı kimdir?

Menkıbe 2: Hazret-i şeyh eydür: “Cum’a gecesi kasaba-i Köşk’ün kabirlerine vardım du’a ettim, geri dönünce bir kabir gördüm, içi dolu od. Du’a ettim, ol od sâkin oldu, gördüm bir hâtûnun boynuna cehennem yılanları dolanmış, ol kabirde yatur. Hâl diliyle ben iyittim: “Neden dolandı bu yılanlar boynuna ve bu kabrin niçin dolu od oldu?” dedim. Ol hâtûn eydür: “Dünyâda altun gümüş boynuma takındıklarım zekâtın vermediğim çün bugün yılanlar olup boynuma dolandılar. Yıldı zekât vakti gelecek şöyle sokarlar ki bir yıldan bir yıla acısı gitmez.” dedi. Ben iyittüm: “Ya bu kabrin dolu od olmağa sebep nedir?” Ol hâtûn eydür: “Dünyâda konşularımdan bir konşu od isteyü geldi. Vermedim, saklasan odun söyündürmesen dedim. Hatırına dokundum idi. Hemân günâhım oldur, tâ kabrime kodukları günden seksen yıldır vardır beni yakar.” Ben iyittim: “Bu od sana kanden gelir?” Ol hâtûn eydür: “Kabrime konduğum gün ayağım ucundan bir kişi geldi, eyitti, dünyâda konşuna vermediğin od burada seninle bile olsun dedi idi.” Hazret-i şeyh eydür: “Rabb’ime yalvardım, ol hâtûnun boynundan yılanları gider, kıyâmete değin azâb-ı kabirden kurtar.” dedim. Kulağma bir ün geldi eydür: “Evvelâ du’ân kabul ettik, dünyâda konşudan sakındığı odı kabrinde komuştuk, tâ kıyâmete değin yakaydı, def ettik. Du’â ettiğin sa’ât, ol oddan kurtuldu. Ko bu yılanlar kıyâmete değin soksun, farzı terk etmiştir, dilek eyleme.” dedi. Ben eyittim: “İlâhî, bana Azrâ’il’i gönder, ruhum kabz etsin, bunun boynunda olan yılanlar benim boynuma dolansın, tek bu hâtûn kurtulsun.” dedim. Bir ün geldi eydür: “Ya Şeyh İsa, bize cömertlik gösterme, biz cömertler cömerdiyiz. Ol hâtûnun günâhın affettik ve azâbın def ettik.” dedi. Fî’l-hâl ol yılanlar gâ’ib oldu, hâtûn râhat buldu (İlyas b. İsa Saruhani, H. 1161: 77a-78a).¹⁴

Bu anlatının ve böyle bir inanışın halk tasavvuf tarihinde çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bu menkıbe bir şeyhin halk tarafından kutsallaştırılmasının hangi noktaya ulaştığını çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Böyle bir güce sahip bir şeyhe hangi insan bağlanmak istemez ki? Tanrı’nın emirlerini sorgulayan, Tanrı’ya karşı gelen, onun koyduğu ve değişmez olduğu söylenen kuralları dahi değiştirebilen bir veli inanışı insanların kendi iradelerini nasıl yok sayıp bir kişinin eline verebildiğini de göstermektedir.

Menkıbe 3: Yine nakledilmiştir ki: Mevlânâ Celâleddin hazretleri bir gün: “Ben yedi yaşında iken sabah namazında daima “Biz sana Kevser’i verdik” (K., CVIII, I) âyetini okuyup ağlardım. Birdenbire Tanrı Hazretleri esirgemediği rahmeti sayesinde bana gözüktü, öyle ki kendimi kaybettim. Aklım başıma geldiği vakit hâtîften: “Ey Celâleddin! Ululuğumuz aşkına, bundan böyle bir daha mücahede etme. Biz seni müşahede makamına eriştirdik.” diye bir ses işittim. O inayetin şükranesi olarak son derece ibadetlerde bulunuyor ve: “Ben, şükreder bir kul olmayacak mıyım?” (K., XVII, 3) âyetine icabet edip çalışıyor ve didiniyorum ki, arkadaşlarımı da cemal, kemal ve hal dercesine eriştireyim.” derdi (Ahmet Eflâkî, C. I, 1973: 156).

Bu menkıbede ise Tanrı’nın sesine görüntüsü de eşlik etmektedir. Daha doğrusu Mevlana önce Tanrı’ya görmekte, ardından gayptan ses duymaktadır ki bu sesin Tanrı’nın sesi olduğunu söyleyebiliriz. Tanrı ondan birtakım şeyler istemekte ama o Tanrı’nın isteğini yerine getirmemektedir.

Üç anlatıda da İslam dairesi içinde değerlendiremeyeceğimiz ifadeler mevcuttur. Tanrı ile söyleşen, konuşan bu veliler kendi istekleri doğrultusunda Tanrı’nın söylediklerini reddedebilmektedir.

Menkıbelerde Tanrı’nın sesine karşı itaatkâr olma ve bu sesin velinin inancını, samimiyetini artırma durumlarının¹⁵ çok sayıda örnekleri olduğunu da burada söylemek gerekmektedir.

¹⁴ Yazma üzerindeki varak numarası okunamadığı için kütüphaneden alınan görsel numarasına göre varak numarası verilmiştir.

¹⁵ Bununla ilgili Hacı Bektaş Velî’nin bir menkıbesini örnek verebiliriz. “... bir savma’ada karar eyledi, ibadet ü ta’at ve riyâzet[e] meşgul oldu kim vasf kabil değil ki hatta ibadetten ve riyâzetten şol hale yetiştiler ki namazda rüku ettikleri vakit mübarek beyinleri hareket ederdi, rükudan mübarek başlarından kaldıracak beyinleri gine yerine varırdı. Başlarında mübarek beyinlerinin inip çıkıp hareket ettiklerin bilirlerdi ta ki bulğüyyet âleminden sonra bir bir savma’ada tamam kırk yıl ibadet ve ta’at ve riyâzet meşgul iken hitab-ı izzet erdi ki taatın ve ibadetin kabul oldu ya bektâş diye avaz geldi andan sonra taat ve ibadete ve riyâzete ve takvâya ve amel-i salihaya gün be gün dahi ziyadeye meşgul oldu.” (Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi, 2010: 96-99).

Peygamber gibi: Vahyin sorunsallaşması

Burada dikkat çekmek istediğim nokta velilerin tıpkı peygamberler gibi Tanrı emirlerini duyması, bir nevi vahiy almasıdır. Vahiy olgusu, gerek kimlerin vahiy alabileceği, gerekse vahyin niteliği ve nasıl alındığı konuları bakımından oldukça tartışmalıdır. İslam âlimleri ve mutasavvıflar bu konuda farklı görüşler ortaya koymuş, hatta kimi mutasavvıflar, kendileriyle çelişen görüşler bile beyan etmişlerdir. Bütün bu tartışmalarla ilgili çok değerli çalışmalar vardır ve bu tartışmalar bu çalışmanın dışındadır.

Vahyin muhatabı İslam âlimlerinin çoğuna göre peygamberlerdir ve vahyin peygamberler dışındaki kişilere nispet edilmesi hem caiz değildir hem de şer'i olarak İslami terbiyeye aykırıdır. Velilere Tanrı tarafından ilham edilmesi ve görülen sadık rüyalar ise mecazi olarak vahyin devamı olarak değerlendirilmiştir. Vahiy üç yolla gerçekleşmektedir: aracısız olarak muhatabın içine, kalbine doğması ile –ki veli de böyle vahiy alır–, perde arkasından Tanrı'nın sesini duyarak ama görmeyerek, üçüncü olarak da Cebrail vasıtası ile (Küçük & Hanif, 2022: 25-27).

Her ne kadar İslam âlimlerinin çoğu vahyin muhatabı olarak peygamberi görmüşse de tasavvuf literatüründe velilerin de vahiy aldığı ancak bu vahiy peygamber gibi tebliğ etmek zorunda olmadığı yönünde güçlü bir inancı vardır, hatta mutasavvıfların bazıları bu yöndeki tecrübelerini çeşitli eserlerinde anlatmışlardır. Burada Ahmet Küçük ve Mohammad Ajmal Hanif'in *el-Mevâkif el-ilâhiyye* adlı eserden aktardığı bir anlatıya değinmek yerinde olacaktır. Bu anlatı veliler ile peygamberlerin rollerinin nasıl alt üst edildiğini gözler önüne sermektedir.

Söz konusu anlatıya göre veliler de tıpkı peygamberler gibi vahiy almakta, Tanrı'nın sesini duymaktadır. Hatta Hz. Muhammed gibi miraç olayını bile yaşamaktadırlar. Abdülkadir b. Muhammed adlı mutasavvıfın anlattığına göre, kendisi Tanrı katına yükselirken semanın çeşitli katlarında bazı peygamberleri görür, ilerledikçe de çeşitli melekleri görüp onlarla konuşur. Belli bir makama geldiğinde ise çeşitli *sesler* duymaya başlar ki muhtemelen bu Tanrı'nın sesidir. Bu yolculuk sırasında duyduğu sesler şu şekilde ifade edilir: “[...] üstüne de bilmediği bir şeyin indiğini ve göğsüne girdikten sonra kalbinden gelen bir ses tarafından kendisine ilâhî sekine ile taltif edildiğini iddia eder. Ardından yakınlardan geldiğini düşündüğü ve her altı yönden işittiği başka bir ses de ‘ey habibim ve matlubum sana selam olsun’ der, bunun üzerine İbn Kadîb el-Bân gözlerini kapatır ve sesi kendi içinde hisseder. Kendisine ‘bana bak’ denilince gözlerini açar [...]” Bu arada Bakara suresinden de bir ayet okuduğunu duyar. Daha sonra Tanrı katına gelir ve orada Tanrı'yı, bazı peygamberleri ve velileri görür (Küçük & Hanif, 2022: 29-30).

Bu anlatı, tasavvuf tarihinde her ne kadar vahiy ve ilham arasında bir ayırım yapılmaya çalışılsa da isimlendirme farkı hariç ciddi bir ayırım yapılmadığını ortaya koymaktadır. Bu anlatıda aktarılanlar nerdeyse her aşamasıyla peygamberlere indirilen vahiylerin kopyasıdır.

Mutasavvıflar tarafından şahsi tecrübeler olarak anlatılan bu tür deneyimler, halkın veliler için ürettiği menkıbelerde de kendine yer bulmuştur. Eflakî'nin eserinden konuyla ilgili örnek verebileceğimiz şu menkıbede Bahaeddin Veled'in tıpkı Hz. Muhammed'in Hira dağında bir mağarada tefekküre dalmışken¹⁶ Tanrı kelamını işitmesi gibi halvette uzlete çekilmişken Tanrı kelamını duyması anlatılmaktadır:

¹⁶ Peygamberlerin görevlerine yeni başladıkları sıralarda gaipten sesler duyması sık rastlanan bir durumdur. Uludağ, 1997: 467. Bu anlatıda da Hz. Muhammed'in vahye yeni mazhar olduğu sıralarda Hira mağarasında bu tür sesler işitmesi gibi Bahaeddin Veled de tasavvufta ilk halvet tecrübesinde bu tür seslere maruz kalmıştır.

Yine seçkin hür insanlar ve yakîn yolunun yardımcıları şöyle rivayet ettiler ki: Sultan Veled hazretleri yirmi yaşında iken Mevlânâ'dan mutlaka halvete girip çile çıkarmak için ricada bulundu. Mevlânâ: "Bahaeddin! Muhammed'e mensup olanlar (müslümanlar) için çile ve halvet yoktur. Bu bizim dinimizde bid'attır. Bu, Musa ve İsa (Selâm onların üzerine olsun) şeriatında vardır. Bizim yapacağımız bütün mücahedeler yalnız çocuklarımızın ve dostlarımızın rahatı içindir. Halvete hiç ihtiyaç yoktur. Zahmet çekip, mübarek vücudunu incitme," buyurdu. Buna rağmen Sultan Veled yine çok ısrar etti ve: "Kırk gün halvette oturmak istiyorum. Hüdavendigâr hazretlerinden himmet ve kuvvet diliyorum," dedi. Bunun üzerine Mevlânâ ona izin verdi ve bir halvet hazırlamaları için emretti. Sultan Veled halvete girince kapısını kerpiçle ördüler. Şeyh Selâhaddin hazretleri ve Mevlânâ üç günde bir gelirler, o halvetin etrafını dolaşır ve mânevi tasarruflarda bulunurlardı. Kırk gün tamam olunca bütün dostlar ve ileri gelen mühipler güyendelerle birlikte toplandılar, tam bir saygı ve büyük bir izzet ve ikram ile halvetin kapısını açtılar. O yüce baba (Mevlânâ), oğlunun nura gark olduğunu ve acayip bir şekil aldığını gördü. Sultan Veled, babasının mübarek yüzünü görünce yerlere kapandı, ayaklarına sarılıp onları uzun zaman öpüp yaladı. O gün Mevlânâ nice sonsuz inayetlerde bulunup dostlarla birlikte semâ'ya başladı. Kavvallere birçok fereciler bağışladılar. Semâ sona erip Harem'in hariminde dostlardan başka mahrem kalmayınca Mevlânâ hazretleri: "Bahaeddin! Bizim Şeyh Selâhaddin'imizin huzurunda halvette vâki olan keşiflerden birkaç sır söyle. Halvet erbabı, hal celvetinden boş olmaz," dedi. Sultan Veled, baş koydu ve şöyle dedi: "Halvetten otuz gün geçince gözümün önünden yüksek dağlar gibi renk renk nurların hiç ara vermeksizin yığın yığın geçtiğini gördüm ve o nurlar arasında kulağımla 'Tanrı bütün günahları elbette affeder' (K., XXXIX, 54) âyetini işittim. Bu ses fâsılasız can kulağıma ulaşıyordu. Ben de bu sesin lezzetinden kendimden geçiyordum (Ahmet Eflâkî, C. II, 1973: 203-204).

Bir veli olan Bahaeddin Veled'in Tanrı'nın kelamını Tanrı'nın sesinden duyduğunu söyleyebilir miyiz? Bu ayeti söyleyen sesin sahibi belirsizdir ancak Tanrı'nın kendi sözlerini kendisinin söylemiş olduğunu düşünebiliriz. Daha önce de değindiğimiz gibi bu tür seslerin sahibi konusunda kimi zaman bilerek belirsizlik yaratılmakta, sesin sahibinin kim olduğu anlatıyı duyan ya da okuyan kişinin hayal dünyasına bırakılmaktadır. Bu şekilde sesin sahibinin belirsiz bırakılması, Tanrı olduğunu ifade etmeden Tanrı'nın düşündürülmesi, anlatıyı gizemli kılarak etkisini artırmaktadır.

Bu menkıbede üzerinde durmak istediğim diğer bir durum da veliye bu bedensiz sesin neden bir ayeti söylediğidir ki velilere akuzmatik seslerin ayetler –kimi zaman ayetlere hadisler de eşlik etmektedir– söylediği başka menkıbeler de bulunmaktadır.¹⁷ Ayetler bir insan olarak ilk defa Hz. Muhammed'e duyurulmuştur. Bu ayetler kimi zaman içine doğma, kimi zaman Allah'ın sesini duyma, kimi zamansa Cebrail aracılığı ile ilk Hz. Muhammed'e seslendirilmiştir. Hz. Muhammed diğer insanlara bu ayetleri bildirmiştir. Veli neden bir peygamber gibi kimi zaman doğrudan Tanrı'dan bu ayetleri işitmektedir? Sıradan insan bu ayetleri peygamber aracılığı ile duymakta iken veli bir de hatiften –belki de Tanrı'dan– bu ayetleri duymaktadır. İşte bu noktada velilerin duyduklarını iddia ettikleri sesler aracılığı ile âdeta peygamberle aynı statüye yükseltildiğini, dolayısıyla da bu tür menkıbelerin peygamberlerin Tanrı'dan aldığı vahiy konusunu sorunsallaştırdığını söyleyebiliriz. Ama aynı zamanda velinin Tanrı'nın sesini duyan bir peygamber gibi vahiy aldığı inancı veliye sarsılmaz bir otorite de sağlamaktadır.

Tasavvuf literatüründe peygamber ile veli, mucize ile keramet, vahiy ile ilham arasında kesin ayrımların yapılmamış olması, mutasavvıfların da bu konuda birbirinden farklı hatta kendileriyle bile çelişen ifadeler kullanması halk arasında da bir kafa karışıklığına yol açmıştır. Kimi zaman veli kabul edilen

¹⁷ Konuyla ilgili şöyle bir menkıbe örnek verilebilir: "Yine âriflerin sultanı, Celebi Ârif (Tanrı onun aziz olan sırrını kutlasın) rivayet etti ki: Mevlânâ'nın kutsal ruhu, zâtı niteliksiz olan Tanrı'nın celâli huzuruna dönüp gittiği ve Cennet'in en güzel yerlerini, bu ünsiyet meclislerine tercih ettiği vakit, şekil bağlamış bir melek gibi olan Mevlevî imamı Mevlânâ İhtiyareddin şöyle anlattı: Ben, onun ipek gibi olan cesedini teneseire koyup tam bir edeb, terbiye, son derece korku ve dehşet içersinde yıkarken mahrem olan dostlar, (bir yandan) su döküyor, (bir yandan da) ulu eshabın Peygamberin cesedinden akan suları içtikleri gibi, cesetten akan suları, bir damla yere düşürmeden içiyorlardı. Elimi mübarek göğsüne koyduğum vakit, Hüdâvendigârmız, dehşetli bir harekette bulundu. Bunun üzerine, elimde olmayarak büyük bir çığlık kopardım; yüzümü onun, kinden arı duru olan mübarek göğsüne koyup ağladım. Mevlânâ hemen sağ eliyle, kulağıma öyle bir yakaladı ki aklım başımdan gitti. (Bununla): "Ses çıkarma, cür'et gösterme" demek istedi. Ben hayrette kaldım, o anda hâtiften: "Haberiniz olsun! Tanrı'nın dostlarına korku yoktur. Onlar mahzun olmazlar" (K., X, 62). "Müminler ölmezler, belki onlar bir evden diğerine naklolunurlar" diye bir ses geldi." (Ahmet Eflâkî, C. II, 1973: 59-60).

şahıslar, müntesiplerinin de teşvikiyle nübüvvet iddiasında bulunabilmiş¹⁸ ya da menkıbelerin çoğunda olduğu gibi böyle bir durumu müntesipler, veliye sempati duyanlar üretebilmiştir.

Sonuç ve değerlendirme

İnananları üzerinde güçlü bir nüfuza, Tanrısal bir etkiye sahip velileri konu alan ve üretildikleri/anlatıldıkları bağlamlarda kutsal bir nitelik kazanan menkıbelerde sesin deneyimlenme biçimleri bu çalışmada ele alınmış; menkıbelerde sesin etkileyici bir gücü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Menkıbelerde sadece sesin varlığı değil yokluğu bile anlam yüklüdür. Gaipten ya da cansız bir nesneden gelen ses ne kadar değerli ve önemliyse kutsal karşısında susmak, nefsi istekler kaşısında sesini örtmek/yok etmek o kadar değerli ve önemlidir.

İncelenen menkıbelerde vantrilok ses velinin tüm bedeni ile birlikte sesini de kaplayan Tanrı sesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Velinin içinden konuşan Tanrı'dır. Menkıbelerde bu şekilde karşılığını bulan vantrilok ses veliye Tanrısal bir güç vermekte, inananları için velinin sesini Tanrı'nın sesi ile, kendisini ise Tanrı ile eşlemesine neden olmaktadır. Veliye Tanrısal bir statü kazandırılması ise veliye ve seslerine/sözlerine karşı gelebilecek her türlü itirazı en başta kapatmaktadır. Velinin sesinde Tanrı varsa inanan veliye nasıl itiraz edebilir?

Menkıbelerde akuzmatik sesler çok daha yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. İncelenen menkıbelerin çoğunda bedensiz bir konuşmacının sesi yankılanır. Bu ses kimi zaman Tanrı'nın sesidir, kimi zaman ölmüş kutsal bir şahsın sesidir, kimi zaman ise sesin sahibinin kim olduğu sorusunun cevabı menkıbeleri duyan ya da okuyanın hayal ve inanç dünyasına bırakılmaktadır.

Menkıbelerde yankılanan bedensiz sesler içinde en önemlisinin Tanrı sesi olduğu ortadadır. Tanrı sesini duymuş olmak velinin sıradan insanlar üzerindeki otoritesini harekete geçirmektedir. Bu sesi duymakla kalmayıp aynı zamanda diyaloga geçmek, hatta bu sesin sahibi olan Tanrı'ya birtakım direktifler vermek ise veliye Tanrı ile güç ortaklığı kazandırmaktadır. Böylece menkıbelere göre, veli inananlar üzerinde Tanrı'nın bıraktığı etkiyi bırakmaktadır.

Duyulduğu iddia edilen bedensiz sesler veli ile halk arasındaki güç ilişkisini yansıtmaktadır. Bu sesler velinin otoritesini meşrulaştırmaktadır. Halk, bedensiz sesleri duyan velinin itaatkâr dinleyicileri hâline gelmekte, kendilerini veliye adamaktadır. Bu sesler sadece velinin hayatına yön vermekle kalmayıp veliye inananların da hem zihin dünyasını hem de yaşam biçimini şekillendirmektedir.

Bu makalede incelenen menkıbelerde Tanrı'nın sesini genellikle seçilmiş kullar olan velilerin duyduğu görülmektedir. Veli, ruhu Tanrı'ya en yakın olan kişidir, o nedenle hem Tanrı'nın ağzı olabilmekte hem de Tanrı'nın seslerini duyabilmektedir. Bu menkıbelerde ilahi sese maruz kalma samimi inanan ile sıradan inananı ayıran bir kriter hâline gelmektedir. Ayrıca Tanrı'nın sesini herkes anlayamaz, ilahi sırlar herkese bildirilmez, çünkü sıradan insanlar bunu anlama konusunda yetersizdir. Veliler aklı keskin, ruhu bilge kişiler olarak ilahi sırları anlamaya yeterlidir ve bu nedenle Tanrı velilerle konuşmaktadır.

İncelenen menkıbelerde özellikle Tanrı'nın velilerle aracısız konuştuğu, kendi ayetlerini söylediği durumlar ise İslamiyet'teki meşru vahiy standartlarını sorunsallaştırmaktadır. Peygamberler bile Tanrı

¹⁸ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Karadaş, 2010: 25-42).

ile genellikle bir aracı vasıtasıyla görüşürken, menkıbelerde veliler aracısız olarak Tanrı ile konuşmakta, söyleşmektedir.

Sonuç olarak şunu söyleyebilirim ki menkıbelerde yankılanan sesler zannedildiğinden çok daha fazla anlam yüküldür. Belli dinî gruplar çevresinde toplum ve birey hayatını derinden sarsabilecek inançların nasıl bu kadar etkili olabildiğini anlamak için yankılanan bu sesleri de duymak gerektiğini düşünüyorum. Bu seslere dair inanışlar Batı'da kutsal alandan seküler alana doğru evrilmekle birlikte Türk toplumunda bu seslerin hâlâ kutsal alanla çok güçlü ilişkileri olduğu ortadadır.

Kaynakça

- Ahmet Eflâkî (1973). *Âriflerin Menkıbeleri (Manakib al-Ârifin)*. (Cilt 1-2). (T. Yazıcı, Çev.). İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Bayraktar, Z. (2018). *Türk Efsanelerinde Gaipten Gelen Ses Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Akçağ.
- Canan, İ. (ty). *Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte*. (Cilt 13). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Connor, S. (2000). *Dumbstruck: A Cultural History of Ventriloquism*. New York: Oxford University Press.
- Çelebi, İ. (1996a). *İslam İnançında Gayp Problemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Çelebi, İ. (1996b). Gayb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt 13, s. 404-409). içinde İstanbul: TDV.
- Dolar, M. (2013). *Sahibinin Sesi: Psikanaliz ve Ses*. (B. E. Aksoy, Çev.). İstanbul: Metis.
- Frazer, S. J. G. (2004). *Altın Dal*. (M. H. Doğan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güzel, A. (1999). *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Güzel, N. M. (2009). *Fevzi Efendi'nin Menakıb-ı Ahmed Ziyaeddin Eserinin Araştırılması (İnceleme-Metin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Ana Bilim Dalı.
- Hamarat, Z. (2015). *Bayramî-Şemsî Tarikatı Menakıbnamelerinin Toplum Hayatına Etkileri Bağlamında Değerler Bakımından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi*. (2010). (H. Duran, D. Gümüsoğlu, Haz.). Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları.
- İlyas b. İsa Saruhani. (H. 1161). *Menâkıb-ı Mecededdîn ve Âdâb-ı Sâlikîn*. Müst. Ahmed. 265x160 mm. 19 satır. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, ez-Zekiye-Mahtutatu Farisiyye ve Türkiyye.
- Kane, B. (2014). *Sound Unseen: Acousmatic Sound in Theory and Practice*. New York: Oxford University Press.
- Karadaş, C. (2010). Tasavvufta Peygamberlik Tasavvuru. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19/1. 25-42.
- Kılınçlı, S. (2021). Allah-Kul İlişkisi Bağlamında Velâyet Kavramı – Yunus Sûresi 62-64. Âyetler Özelinde Bir Değerlendirme. 5. *Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi Tam Metin Kitabı*. (N. İ. Arıkan, Ed.) Kayseri: İksad Global Yayınevi. 545-556.
- Köprülü, F. (1984) *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. (5. b.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kubbealtı Lugatı. (2023). (Çevrimiçi) <http://lugatim.com/s/ses>, Erişim: 17.08.2023.
- Küçük, A. & Hanif, M. A. (2022). Tefsir ve Tasavvuf Kaynaklarında Vahyin Keyfiyeti ve Devamlılığı Hususundaki Tartışmalar. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 27. 23-35.

- Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü.* (2006). (Z. Erginli, Ed.). İstanbul: Kalem Yayınevi.
- Muhyi Gülşeni. (2014). *Menakıb-ı İbrahim Gülşeni (İnceleme-Metin)*. (M. Koç, E. Tanrıverdi, Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2002). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. (3. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2010). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler: Metodolojik Bir Yaklaşım*. (3. b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ong, W. J. (2003). *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüün Teknolojikleşmesi*. (S. P. Banon, Çev.). (3. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Reis, B. (2004). Muhaddis ve Mutasavvıf Gözüyle Bir Hadis. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 205-224.
- Schmidt, L. E. (1998). From Demon Possession to Magic Show: Ventriloquism, Religion and the Enlightenment. *Church History*. 67/2. 274-304.
- Sevengil, R. A. (1959). *Türk Tiyatrosu Tarihi I: Eski Türklerde Dram San'atı*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Uludağ, S. (1997). Hâtif. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 16, s. 467). içinde İstanbul:TDV.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (2. b.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Yalçın, Y. (2008). *Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Yüksel, G. (2011). *Kastamonu Efsaneleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.